

Szeretfalváról – szeretettel

Gróf Bethlen Béla: *Visszaemlékezéseim*

Budapest, 2019, Szépmíves Könyvek

Meglepetten vettem észre Bethlen Béla *Visszaemlékezéseim* című könyvének – gazdag – képanyagában, hogy a gróf családjának huszonegy tagja vett részt az 1848-es szabadságharcban. Hiába olvastam aránylag sokat történelmünk eme időszakáról, még a korszak híresebb Bethlenjei is elkerülték a figyelmemet. Ugyan mit kerestek e gazdag főúri családok fiai, kastélyok és földbirtokok urai abban a véres küzdelemben, ami sok mindenről szólt, de az ő előjogaik és érdekeik védelméről nem? Ha fegyvert ragadtak, önzetlen hazaszeretettől – és kötelességtudatból – tették. Nyilván elfogadták, hogy ezután adót is fizetnek. Igaz, nem Bécs feneketlen kincstárába, hanem a felelős magyar kormánynak. Köztudomású, hogy az 1848-as eseményekben sok főrangú személyiség vállalt vezető szerepet. Voltak köztük nagy vagyonok urai és olyanok is, akik szerkesztői munkájukból éltek. Mert a történelem, ha az önismeret igényével olvassuk, nem szűkíthető az osztályharcos marxizmus leegyszerűsítő sablonjaiba. Lehetek reformer szándékú Habsburgok, de birodalmukat – amelynek a mi hazánk ellentmondásos szerepű része volt – nyilván nem a magyar nemesség önzése vitte csődbe. Az a nemesség, ami egységes fogalomként csak elvont formában létezett, a valóságban különböző viselkedésű, világnézetű és társadalmi helyzetű egyénekből állt, akiknek óriási többsége nem mások „kizsákmányolásából”, hanem a maga munkájából élt. Az idők változásának megfelelően. A sok összetevőjű, számtalan indítatású, rengeteg külső tényezőtől megnyomorított történelmünkben önismeret-keresés címén aligha szerencsés folytatni a hagyomá-

nyos bűnbakképzést. Persze a szabadságharcban szerepet vállaló Bethlenek életrajza sincs egy kaptafára húzva, különösen nem a bukás után.

Az életének politikailag fontos személyes emlékeit összefoglaló gróf Bethlen Béla egyszerre volt kastélylakó földbirtokos, jogvégezett tisztviselő, majd osztályhelyzete és vállalt kötelezettsége következtében az 1945 után még más névvel hirdetett – „rendszerváltás” törvényei szerint – bebörtönzött rab, s végül segédmunkás. Nem egyedülálló életút az övé: sorstársai – nem csak a grófok és bárók – máig számba nem vett nagyságrendben váltak a történelmi változások áldozataivá. Van ennek nagyon időszerű tanulsága is: a sokak által hiányolt 1989/1990-es rendszerváltó folyamat csak azzal a módszerrel lett volna beteljesíthető, amit a szovjet megszállta államok hajtottak végre azonos eredménnyel. A vörös hadsereg ugyanúgy kellett hozzá, mint a Szövetséges Ellenőrző Bizottság mögé rejtőzött NKVD/GPU/KGB, meg az ÁVH/ÁVO/Belső Karhatalom erőszak szervei. Eleinte csak a háborús bűnösök felelősségre vonásáról volt szó, Bethlen Béla esetében azonban egyetlen bűnt sem tudtak rábizonyítani azon kívül, amit nem kellett bizonyítani: grófnak született, és a háború előtti magyar társadalom vezető rétegéhez tartozott. Kastélyát kifosztották, a régi világ sok más hasonló jelképével együtt pusztulásra ítélték. (Ahogy a kiskastélyokat, kúriákat is, amelyek kitelepített lakóit a „kulákok” házaiba költöztették. És így tovább.) Ez volt a teljes rendszerváltás. És mindebből legfájóbb, hogy az osztályharc elméletéből a gyűlölködés és irigykedés eresztette

a legmélyebb érzelmi gyökereket a közgondolkodásba. Oly mélyet, hogy 2021-re fenyegető rémálommá vált. Ehelyett olvassuk inkább Bethlen Béla könyvét, ami másodsor jelenik meg, mert 1989-ben még szükségesnek tartották tartalmának a „átszerkesztését”. Ezt a változatot nem olvastam, de az emlékek legfontosabbjait aligha lehetett megváltoztatni.

Visszaemlékezéseket olvasni csak kellő fenntartással érdemes, hiszen nincs ember, akinek tudatában a múltban történtek egészen változatlan formában maradnának meg. Újabb élményeink, azok tanulsága, tapasztalataink és ismereteink kivédhetetlenül rárakódnak, módosítják, esetleg többször is átalakítják, annak megfelelően, mikor rögzítjük azokat végleges formába. (Megjegyzem: előre nem lehet emlékezni, csak VISSZA!) Rögtön írjuk Bethlen Béla javára, hogy igyekszik gyűlölködés – sérelmekből fakadó indulatok – nélkül megörökíteni azt, amit átélt, s amit időhatárok közé szorít. Oly korban írja (1979-ben meghalt!) – több vagy kevesebb reménnyel abban a tekintetben, hogy műve nyilvánosságra kerülhet –, amikor még sem lakóhelyéről, Kolozsvárról, sem Budapestről nem látszott olyan jellegű változás, ami a 2019-es kiadás előkészítőinek, majd a munka olvasóinak már magától értetődő. Úgy írja, hogy érthető, elfogadható legyen egyfelől az, amit közszolgálatával el akart érni, másfelől együttérzést váltson ki mindaz, amit a történelem elkerülhetetlen alakulása rámért szenvedésben és áldozathozatalban. Talán a tárgyilagosságra törekvő irónia segíti hozzá, hogy kettős szándéka sajátos egyensúlyba kerüljön. Mindkettőnél részletes megvilágításra törekedett, néhol kissé próbára is téve az olvasó türelmét. Az iróniából annyit emelnék ki, hogy következetesen „üdülsnek” nevezi bebörtönzését, a fogás legképtelenebb helyzeteit pedig különböző fénytörésekkel mutatja be.

Arról a történelmileg rövid időszakról, amikor Észak-Erdély ismét Magyarország része volt, sok mindent (igazat és hami-

sat) olvastam szépirodalmi változatban, e könyv mégis teljesen új megvilágításba helyezi annak sajátos gondjait. Nekem még a térképet is elő kellett vennem, hogy a szerző akkori életútját követni tudjam. A kor szellemére viszont az jellemző, hogy szüleimnek 1943-ban el „kellett” mennie, hogy megnézzék az újonnan épített Szeretfalva-Déda közti vasutat, s lenyűgöző fényképanyagot hoztak a „Székelykörvasút” vidékéről, Erdély csodás tájairól. Mégsem jutottam el e két helységbe, amelyekhez kapcsolt vasútépítéséről most bennfentes által készített beszámolót olvashattam. A visszaemlékezés részletezi, hogy a szükséges vasútépítésre más útvonaljavaslat is volt, és azt sugallja, hogy az illetékesek (őt nem kérdezték) a megvalósultnál műszakilag egyszerűbb megoldást is választhattak volna. E döntésbe költői lelkünk metaforikus elemet is beleláthat: a vonal kiindulópontjának faluját Szeretfalvának hívják. Mintha azt üzenné ezzel véletlen: „Édes Erdély, itt vagyunk”...

A hat fejezetből álló emlékirat lényegében négy részből áll. Ebből kettő nincs megírva. Élete utolsó negyedszázadáról ugyan a szerzőtől szokatlan önsajnálattal kapunk néhány oldalas összefoglalást, erről azonban a legidősebbeknek személyes – ámbár tőle távoli – élményei, a többi nemzedékeknek hasonlóan lehangoló olvasmány-emlékei lehetnek. Életének első fél évszázada azonban annyira csak foszlányokban jelenik meg a gondos munka közel négyszáz nyomtatott oldalán, hogy szükségesnek érzem röviden összefoglalni. Gróf Bethlen Béla apja nem foglalkozott politikával, több fölmenője viszont jelentős szereplője volt annak. (Sorolhatnánk őket Bethlen Gábor fejedelemtől a Bélával nagyjából egyidős Bethlen István miniszterelnökig.) Családjá anyai ágon székely: a Béliak a reneszánsz kortól kezdve szerepelnek birtokos nemesként Erdély történetében, a grófi címet akkor kapták (1770-ben), amikor Mária Terézia birodalma keleti felében

nemesi és főnemesi címek nagyszámú osztogatásával építgette híveinek hálózatát. (Tartósnak nem bizonyuló sikerrel.) Béla gróf 1888-ban az aranyrákosi kastély népes (de kevésbé szerencsés életű) családjába született. Abban az időben, amikor a súlyosan pénzihiányos földbirtokosoknak nagy szüksége volt a (jórészt zsidó) tőke befektetéseire, s ezzel a hagyományos életforma gyors iramban változott. Származása köztisztviselői érvényesülést kínált, amihez szüksége volt a magyar arisztokrácia önművelő hagyományára. Köreikben magától értetődő volt a nyelvtudás és a tanulás. Bethlen Béla a berlini majd a kolozsvári egyetemeken szerzett jogi és államtudományi doktorátust. Gondolt azonban földbirtokos kötelezettségeire is: a kolozsmonostori Magyar Királyi Gazdasági Intézetben szőlészetet és kertészetet tanult. Az ehhez hasonló intézményeket a századforduló mezőgazdasági válságának a kezelési szándékával hozták létre – abban a hitben, hogy a tudás és tudomány korszerű gazdálkodásra készíti a földek tulajdonosait. (Némi sikerrel, hiszen a magyar élelmiszeripar világhírű lett, Kert-Magyarországot pedig a népi írók is szívesen tervezgették.) A visszaemlékező esetében e szakma elsajátítása eredményesen hasznosult: miután birtokait elvesztette, ott megalapozott tudása némi-leg könnyítette megélhetési nehézségein.

Bethlen Béla visszaemlékezéseinek talán legérdekesebb, legeredetibb része a börtönbeli élmények igen részletes fölidézése. Annak az időszaknak, amiről a szabaduláskor vállaltak értelmében nem volt szabad beszélni. A volt rabok talán nem is annyira a megfélemlítés miatt lettek szűkszavúak, hanem azért, mert – önhibájukon kívül, mégis magára hagyott családjukkal szembeni lelkiismeret-furdalásból, a börtönben átélt szegény miatt – nem szívesen emlékeztek a velük történetekre, amikor a sors teljesen tehetetlenül szolgáltatta ki őket különböző megaláztatásoknak, szűkölködésnek, szenvedéseknek. Az itt olvasható – ironikus megfogalmazással oldott

és magától mintegy eltávolított – aprólékosan leírt szörnyű történetecskéket mintha nem is a szerző élte volna át. Osztozik ugyan társai nehezen elviselhető élményeiben, köztük az emberileg (főleg múltjuk miatt) ellenszenves rabtársaival is. Tényként mutatja be, hogy a levegőtlen cellákban ágy sem jutott mindenkinek, hogy a táplálék a legnyomorúságosabb létfenntartást biztosította. De hozzáteszi: mindez tudatosan szolgálta a megalázás kiteljesítését. Az ismétlődő kérdés mindig az, a higiénia és az orvosi segítség elemi hiányában lehet-e mélyebb szintje az életben maradásnak? Az okokra gyakran nem a hatalom gonosz szándékában keresi a választ, hanem a nemtörődömségben, az általános hanyagságban.

„Immár nekem is számolnom kell az-zal, hogy holnap vagy holnapután én is odajáruljak Gondviselő Édesanyám színe elé” – írja beletörődően, s családi neveltetésének szellemében (és mint egy Jókai-regényhős) fölveti a végső elszámolás „anyai” kérdéseit: „Tudtál-e szenvedni? – Tudtál-e lemondani? – Tudtál-e szolgálni?” A szöveg itt válik leginkább líraivá, s vállalt alázata szépirodalmilag hiteles. Kimondatja vele ezekre az igent. Nem tudjuk, a körülmények kevésbé szörnyűek voltak-e az évtized (Bethlen 1954-ben szabadult) magyar börtöneiben, de még azt sem, hogy írói összesítésben a valós élmények hol kapnak némi szürreális megvilágítást. Áltaív kérdésére: „hogyan kerülhettem egyszerre ilyen illusztris” – román tábornokokból, törzstisztekből, miniszterekből, államtitkárokból, parlamenti képviselőkből, szenátorokból, egyetemi tanárokból, tudósokból, írókból, egyházfőkből álló – társaságba?, könnyű a válasz. Egyrészt vele együtt „üdültek” alacsonyabb születésű és kevésbé ismert szerepű magyar „politikaikak” is; másrészt Magyarországon e társaság legfőljebb anynyival lett volna más, hogy szenátorok helyett felsőházi tagokkal zárják össze. A szovjeturalom alá került valamennyi országban lefogtak, kitelepítettek, inter-

náltak, hosszabb-rövidebb időre börtönbe zártak mindenkit, akit az új rend bármily csekély mértékben veszélyesnek ítélt: bűnnek elég volt a származásuk is. (A gróftól a kuláig.)

A köztisztviselő Bethlen Béla az utolsó pilanatig kitartott kötelezettségei mellett. Akkor is, amikor nagyon kevesen gondolták – gondolhatták –, hogy a háború után minden úgy folytatódik, ahogy a harcok előtt volt. Arra viszont, ami bekövetkezett, senki nem számított. Erdélyben a románoktól is, Magyarországon „csak” az oroszoktól rettegő menekülők tíz- vagy talán százezrei indultak el lovas kocsikkal, gyalog, vonaton Nyugatra, elhagyva értékeiket és otthonaikat. A hatalmas tömeg előbb-utóbb megrekedt valahol, aránylag kevesen lépték át a magyar-osztrák határt, de sokan veszítették el mindenüket. Bethlen és szűkebb családja Budapesten élte át az ostromot. Magyar állampolgárságú erdélyiként nem indokolja, de a hazatérés mellett döntött. Biztosra veszem, a meghurcolást Magyarországon sem kerülheti el: itt is háborús bűnössé minősítik. Mivel írásában szeret játékosan hivatkozni a „lehetetlen” fogalmára, úgy gondolom erre vállalkozott, amikor néhány héttel Budapest ostromának vége után – vonaton – elindult Erdélybe. Bethlen Béla sorsa e vállalkozás végrehajtásával beteljesedett. A helyi hatóságoknál jelentkezett, azok viszont átadták az oroszoknak, akik visszatoloncolták Budapestre. Miután az itteni szovjet fogságból kiszabadult, „igazolták” a magyar hatóságok. Ismét kötelességének tartotta, hogy visszatérjen Erdélybe. (Ezt az utat még többször megtette, noha a vasúti közlekedés elképesztő nehézségekkel működött, amit nem részletez.) Ismét orosz kézbe került, majd a román hatóságok fogták perbe. Később, már elítéltként újabb lehetőséget kapott, hogy a magyar állampolgárságot válassza. A szabadulás téves reményében megint otthona és családja mellett döntött. Kilenc évig

ragadt fogságban. A többi a volt „uralkodó osztály” tagjainak közös sorsa: teljes vagyionvesztés, osztozás nyomorú társbérleti szobákon, megélhetési nehézségek, fizikai munka a gyanakvás, a félelem állandó légkörében. Jellemző, hogy fogsága után feleségéről és lányairól szinte egyáltalában nem esik szó, mintha magányba zártan írta volna sokrétűen érdekes visszaemlékezéseit. Mindvégig abban a hitben – ismétlem őszinte csodálkozással –, hogy műve egyszer, valamikor megjelenhet, s érv lehet a történelmi önismeret keresésében.

Meghatározó – és kiinduló – része a visszaemlékezéseknek mindaz, amit közéleti szerepéről ír. Olvastam a virágos bevonulásról, és olvastam eseményekről, melyeknek jobb lett volna meg nem történnie, de ebben a könyvben ilyesmiről nem esik szó. Indokoltan, mert Bethlen két megyére szóló főispáni, majd kormánybiztosi megbízatása a közigazgatás terére korlátozódott, azaz a katonai hatóságok és a megyei végrehajtó apparátus vezetése nem tartozott feladatkörébe. Itt azért ne feledjük, hogy az emlékező elsődleges célja – jogilag kétséges elítéltetése és büntetése letöltése után – ártatlanságának a kimutatása. Lényeges mondanivalója, hogy csak azért lehet felelős, amiben intézkedési jogköre volt. Szavak nélkül hangsúlyozza, hogy – egyebek között – a zsidótörvények végrehajtásához nem lehetett köze. Lehetett? Öngazolásról lévén szó, ez csak kérdés marad.

Erdély működő közigazgatását a román hatalomátvétel sürgősen – és a maga szempontjából, túlzásaival is érhetően – 1918-ban fölszámolta. A régiiek helyébe új vezetők és ügyintézők léptek, illetve a helyükön maradt főleg románoknak – mindenben alkalmazkodniuk kellett a megváltozott körülményekhez. Két évtizeddel később a korábbi állapotokat nem lehetett visszaállítani: nem voltak – nem lehettek – a magyar nyelvben, jogban és gyakorlatban

járatos helyi szakemberek: a megszakadt folyamatosságot képtelenség lett volna egyik napról a másikra pótolni. Az ügyek, mégha írásba vannak is foglalva, mindig megkívánják az addigi kezelésükre vonatkozó tapasztalati ismereteket, márpedig a visszacsatolás előtt hivatalban volt román tisztviselők nagy része elhagyta az országrészt.

Külön tárgyalja főispáni és kormánybiztos tevékenységét, amelyeket azonos felfogásban látott el. Egyik se élethosszig szóló megbízatás, eleve időhöz kötött, de azzal nem lehetett tisztában (még a kormánybiztoság esetében sem), meddig is kell feladatát ellátnia. Napi gyakorlatából érzékelte, hogy messziről odahelyezett tisztviselői nem érthetik a helyi nemzeti-ségi viszonyok bonyodalmaikat, ráadásul csak ideiglenes állomásnak tekintik kirendelésüket az idegen világba. (Azt is megjegyzi, hogy az anyaországi hivatalok nyilván nem a legkiválóbb munkatársaikat küldték Erdélybe.) Jellemző rá, hogy erről igen kevés példát örökít meg. Beosztottjai közül mintha nem talált volna senkit, aki olyan drámaian szemléltetné a szándék és valóság összeegyeztethetlenségét, mint egy ifjú falusi tanítónő példája. Színromán falu iskolája egyetlen pedagógusának Nyugat-Magyarországról küldtek egy tapasztalatlan, a helyzettel semmit kezdeni nem tudó kislányt, aki egy szót sem tudott románul, s döbbenetesen vette tudomásul a megszokottnál sokkal kedvezőtlenebb viszonyokat. Talán a szükségmegoldások sokaságából adódott, hogy az abszurd helyzet megoldására a főispánnak kellett intézkednie: a tanügyi hatóság az ő kérésére helyezte át a jó szándékú tanítónőt magyar környezetbe.

Kevésbé meglepő, hogy a román uralom első szakaszát gondolkodó erdélyi magyarként átélő Bethlen jobban látta a nemzetiségi viszonyok kényes kérdéseit azoknál, akik ezeket távolabbról szemléltek. Ami visszaélés vagy igazságtalanság a tudomására jutott, azon – a nemzeti elfogultságok kikapcsolásával – igyekezett

segíteni. Nem tudni, a két román uralom alatti évtized mennyiben járult hozzá, de a gróf úgy élt és viselkedett, mint egy szerény viszonyokhoz szokott közeposztálybeli tisztviselő. Ugyanakkor – a grófi származását kamatoztatva – nem habozott családi kapcsolatait fölhasználni közügyek elintézésére. Illetékes titkárok vagy titkárnők ritkán akadályozhatták meg, hogy közvetlenül valamelyik miniszterhez vagy magához a miniszterelnökhöz forduljon. Szolgálati gépkocsit (főleg hosszabb utakra) csak a legszükségesebb esetekben vett igénybe, falujából naponta autóbusszal járt be a megyeszékhelyen levő munkahelyére. Mintha grófnak rászorult volna a főispáni – majd a kormánybiztosi – fizetésre is, noha anyagi gondokról csak a börtön utáni időkben ír, de azt nem hallgathatja el, hogy a románok államosították 1918 előtti vagyonának jelentős részét, amit nem is kaphatott vissza.

A börtönviszonyok részletes megörökítéséhez képest, keveset tudunk arról, mi-ből állt össze az a rengeteg munka, aminek időigényességét az emlékező nyomatékkal hangsúlyozza. Mintha az egész védírat abból indulna ki, hogy maguk az ügyiratok mellette tanúskodnak a magyar közigazgatás irattáraiban. Aki tehát állításait ellenőrizni akarná, mindent megtalál. Erre a (meg nem történt) büntetőjogi vizsgálat mellett a történettudománynak is szüksége lehet. A kötet kiadó *Szépműves könyvek* sajátossága, hogy jegyzeteiben csak a legalapvetőbb történeti adatokat (főleg a szereplők nevét és személyes adatait) közli. A szöveggondozásban csak nyelvi-helyesírási korrekciókat vállal, hogy az emlékezés eredetiségét a lehető leg-hitelesebb módon biztosítsa. A sok túlmagyarozott vagy meghamisított emlékirat országában ez roppant dicsegetés szándék, s tételesen megmondhatatlan, hol lehetett volna ettől eltérni. Ugyanakkor az átlagolvasó, akinek megadják például a kormányzó – itt érdektelen – születési adatait, aligha láthatja az újjászervezett észak-erdélyi közigazgatás sajátos gondjait, ha

azokra nem tér ki sem a szerző, sem a jegyzet.

Fiatalabb olvasóban fölmerülhet a kérdés, a rövid időben is változó magyar kormánypolitika képviselésében eljáró – de a vármegyei hagyományok alapján annak végrehajtási felelősségét teljes mértékben az alispán (és beosztottjai) hatáskörébe utaló – főtisztviselő, érvényesíthetett-e annyi fenntartást tevékenysége során, amennyit a visszaemlékezés kiemel? Ritkán gondolunk rá, de a középosztály többsége idegenkedett a német szellemiségtől, félt annak magyarországi törekvéseitől, beleértve a „népi német” öntudat befolyásolását. Sokan gondolták, hogy az egész Habsburg-korszak lényege az elnémetesítési szándék volt, ami történelmileg igen egyoldalú nézet, de mély nyomott hagyott például az ifjúsági irodalomban. Noha ilyen számítások nem lehetnek hitelesek, úgy emlékszem, gyermekkoromban sokkal több rosszindulatú és nevetséges „németről”, mint például „zsidóról” olvastam. Bethlen erősen hangsúlyozza, hogy – lehetőségeinek határai között – tudatosan és eredményesen védekezett a német befolyás érvényesítése ellen. A szerző védírata tudatosan irányítja figyelmünket a nemzetiségi és a német kérdésekre, mert ezekben többet tudott elérni, mint olyan ügyekben, amelyek nem feleltek ugyan meg ízlésének és világfölfogásának, közbelépésre azonban – nézete szerint – esélye sem volt.

Végül: „Amikor a németek 1944. március 19-én megszállták Magyarországot, és Hitler Budapestre küldte teljhatalmú megbízottként Weesenmayert, azonnal kértem... (mindkét vármegyében) viselt állásom alóli felmentésemet.” Négy hétre került, amire ezt megkapta, de nem sokáig maradt magánember. Röpke bepillantást enged a Horthy Miklós mellett állók háttér munkájába, hogy néhány nappal előbb nevezték ki erdélyi kormánybiztossá, mint Lakatos Géza (régí ismerőse) kormányt

alakított. Mint mondja: „1944. szeptember 2-án késő este kijött hozzám (lakhelyére) Dálnoki Veress Lajos hadseregfőparancsnok (egyébként: Lali), és közölte velem, hogy ki vagyok nevezve a keleti hadműveleti területre – amely tíz észak-erdélyi vármegyére terjed ki – polgári kormánybiztosnak, és feladatom a polgári lakosság érdekeit védeni, illetve képviselni.” Nyilvánvaló, hogy kiválasztása Horthy e főtisztjének egyetértésével történt, mégpedig a súlyos válsághelyzetben – amikor a rendkívüli események gyorsan kergették egymást. Ehhez előzetesen meg se kellett őt kérdezniük, hiszen jól ismerték: közéjük tartozott. A kommunikációs nehézségekre jellemző, hogy a kinevezésnek napokkal korábban meg kellett történnie, hiszen az előző napi hivatalos közlönyben már meg is jelent. A kormánybiztos sokat tehetett a lakosság érdekeinek védelmében, de még sokkal többször bizonyulhatott tehetetlennek. Egyiket sem részletezi, ami a kaotikus körülmények között teljesen érthető, s az is, hogy nem érzékelteti kellő súllyal azt a zűrzavart, ami végül elsodort minden rendet. Nem lehetett tudni, mi fog – talán már holnap – történni. Mi lehet a legkisebb rossz, amire az ott élők elszánhatják magukat? Az sem volt Észak-Erdélyben elképzelhetetlen (csak utólag látjuk reménytelen föltételezésnek), hogy a terület Magyarország része marad.

A névmutató tanúsága szerint Szálasi Ferenc neve nem is szerepel a könyvben, jelölül annak, hogy kormányát nem ismerte el törvényesnek. Erdélyben ez persze egészen másként mutatkozott meg, mint Budapesten. Románia ugyanis nem sokkal Lakatos miniszterelnöki kinevezése után azzal lepte meg a világot – és a magyar-német hadvezetést –, hogy augusztus 23-án átállt a másik oldalra, s az így megnyitott területeken, a Kárpátok hágóin, a szovjet csapatok azonnal támadásba lendültek. A kormánybiztos gondjait a fölborult rend legfontosabb értékeinek megőrzése, a menekültárad kezelése, s mindenekelőtt a hadi helyzet alakulása foglalta el. Horthy „ki-

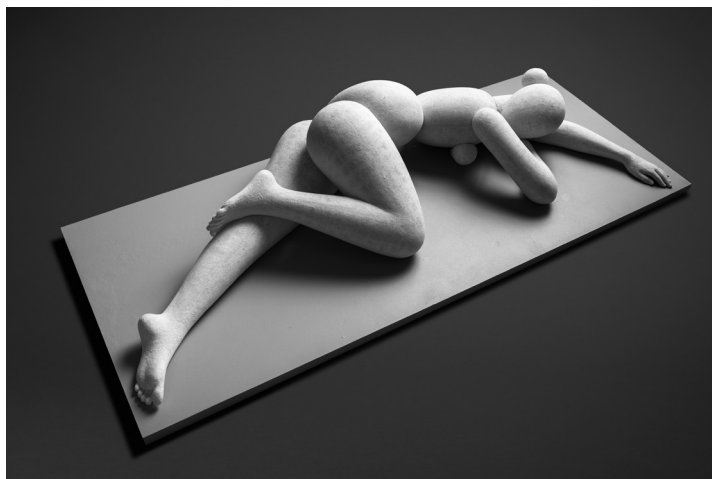
ugrási” kísérlete utáni napon azonnal a hadseregparancsnokot kereste, ám Dálnoki Veress Lajost a németek addigra már elhurcolták. A szovjet csapatokat viszont legfőljebb rövid napokra tudták föltartóztatni, előnyomulásuk megállíthatatlannak bizonyult. A kormánybiztos magára maradván kihátrált a rábízott hatáskörből. A „régi világ” minden fontosabb eleme megsemmisítő szándékok karjaiban vergődött.

Gróf Bethlen Béla visszaemlékezéseiben a *védírat* írója kötelességtudó főtisztviselő, aki mintha háttal állna nekünk, úgy néz ki hivatali szobája ablakán. Nem tudhatjuk, akkor – amikor igyekezett mindenütt ott lenni, ahol szükség lehetett rá – mit gondolt, hiszen késői emlékezést olvasunk. Az ezt követő *vádirat* szerzője mintha nyomasztó teher alól szabadult volna az elképesztő nyomorúságba: fölényes gúnnyal és lényegesen több írói hu-

morral örökíti meg a borzalmas börtönviszonyok életképeit. A nemzeti önismeret szempontjából a védírat mégis ad újat. Észak-Erdély magyar közigazgatásának újjászervezési munkája eddig (tudtommal) kevés figyelmet kapott. (Még a WIKIPÉDIA összefoglalása is „megírásra vár”, ami elég szokatlan e vállalkozás gyakorlatában.) Arra egyes történészek figyelnek, Bethlen Béla nemzedékéből milyen sok erdélyi származású személy kapott szerepet a magyar politikában, arról kevesebb adatunk van, hogy az anyaország mennyi erőforrást mozgósított Észak-Erdély érdekében. A már említett vasútvonal ennek látványos, de nem egyetlen eredménye. Sok minden úgy tűnt el a történelmi viharokban, mint a szüleim képeslapja, amit én még láttam, s meglepett és szójáték: „Szeretettfalváról, szeretettel.”

Taxner-Tóth Ernő

Kotormán Ábel: Alvó lány (poliuretán hab, 35×190×80 cm, 2020)

TAXNER-TÓTH ERNŐ (1935) Széchenyi-díjas irodalomtörténész, professzor emeritus. Kőlcsey, Vörösmarty, Eötvös életművének kutatója. *Vérmező – A gillotine évei Magyarországon* (Bp., 2016) című könyve középpontjában Kazinczy Ferenc áll.